

לשון 'עשייה' בתורה שלא כפשוטה

הקדמה

- א. יחוס המעשה למצווה לעשותו
  - ב. 'עשייה' כתיקון והכנה
  - ג. 'עשייה' בפעולה הנעשית מאליה
  - ד. לשון 'עשייה' בשב ואל תעשה
  - ה. 'כאילו עשאה'
- סיכום

הקדמה

לשון 'עשייה' שלא כפשוטה מצאנו בחמישה אופנים: א. יחוס המעשה למצווה לעשותו ולא למי שעשה אותו בפועל; ב. כינוי התיקון וההכנה למעשה 'עשייה' כאילו היה מדובר בעשיית המעשה עצמו; ג. פעולה שנעשית מאליה ובכל זאת נחשב כאילו עשאה; ד. 'שב ואל תעשה' שנחשב כמעשה; ה. פעולה שאינה 'עשייה' ובכל זאת נקראת עשייה, כאילו עשה אותה העושה. חלק מן הלשונות מתפרשות בכמה אופנים, לעיתים אף ע"י אותו מפרש.

א. יחוס המעשה למצווה לעשותו

על תופעת יחוס המעשה למצווה, למרות שלא הוא עשה אותו בפועל, העמיד אותנו הרמב"ן בפירושו על התורה (בראשית לז, כה):

וכל מעשה בכתוב, פעם יספר אותו במושג המצווה בו [המצווה לאחרים] ופעם בשליח שיעשנו בידי [המוציא לפועל את השליחות], כענין שנאמר (דברים יא, ז) **כִּי עֲיַנִּיכֶם הָרֵאָתָא אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגְדֵּל אֲשֶׁר עָשָׂה** [ה' ציוה למשה לעשות], וכתוב אחר אומר (שם לד, יב) **וְלֹכַל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלֹכַל הַמּוֹרָא הַגְדֹּל אֲשֶׁר עָשָׂה מִנְּשָׂה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל** [בשליחותו של ה']¹. וכן אמר (מל"א ז, נא) **וַתִּשְׁלַם כָּל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית ה',** וחירם עשאה, כדכתיב (שם ז, יד) **וַיָּבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת כָּל מְלָאכָתוֹ.** וביוסף

1 אך שם פירש (בשם המפרשים) אשר עשה משה "שהכין והראה זה לעיני כל העם", ולא שמעשה ה' נקרא על שם שליחו (ראה סעיף ב להלן בסמוך).

עצמו אמר (להלן לט, כב) וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֲשִׂים שָׁם [האסירים] הוּא הִיָּה עֲשָׂה, נותן המעשה לשנים, לְמַצְוָה בו ולעושה אותו².

וכ"כ בספר הכתב והקבלה:

כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ (שמות לא, יז), ר"ל בהמשך זמן ששת ימים השפיע הוא ית' כח העשייה להתנועע ולהוציא את כל הנבראים שהיו מושפעים בכח החומר הראשון. ולפי שיציאת הנבראים מן החומר הראשון לא הייתה רק מרצון ציווי ית', נתיחסה פעולת הבריאה אליו ית' ונאמר עשה ה', כי בכל הפעולות, אף הנעשות ע"י אמצעי, מיחסים אותה אל המסבב אותה בציווי, כמו וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחָלָב וּבָן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה (בראשית יח, ח) הנאמר באברהם, אף שלא נעשה ממנו בעצמו רק ע"י נערו, ככתוב (בפסוק הקודם) וַיִּתֵּן אֵל הַנֶּזֶר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ, וכן ביוסף וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֲשִׂים שָׁם הוּא הִיָּה עֲשָׂה, כתרגומו [במימריה הוה מתעבד], הוא היה מפקד לעשות.

ב. 'עשייה' כתיקון והכנה

בארבעה מקומות מצאנו בפירוש רש"י שמפרש "עשה" במובן תיקון והכנה, ואלו הם:

- א. וַיַּעַשׂ אֱלֹקִים אֵת הַרְקִיעַ (בראשית א, ז). תקנו על עמדו, והוא עשייתו³, כמו וַעֲשֵׂתָהּ אֵת צַפְרָנִיָּה (דברים כא, יב).
- ב. וַיַּעַשׂ אֱלֹקִים אֵת חֵית הָאָרֶץ לְמִינָהּ (בראשית א, כה). ויעש. תקנם בצביונם ובקומתן.
- ג. וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה (שם יח, ח). אשר תקו, קמא קמא שתיקו וכו'.
- ד. וְלֹא עָשָׂה רִגְלָיו וְלֹא עָשָׂה שְׁפָמוֹ (שם"ב יט, כה). ולא עשה רגליו לשון תיקון הוא, העברת שער שבין הרגלים.

וכן ברמב"ן על 'ועשתה את צפרניה' הנ"ל:

והמפרשים אמרו כי טעם עשייה תיקון, וכן וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ (בראשית יח, ז). וכך פירש הכתוב "אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה לְעֵינַי כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים לב, יב), וטעם אשר עשה משה שהכין⁴ והראה לעיני כל העם, כלשון וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּחַרְוֶן⁵ (בראשית יב, ה), וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ (שם יח, יז), לַעֲשׂוֹת אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת

2 וכן פירש ראב"ע: והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה, כי פקיד היה עליהם. וכ"כ הרמב"ן בריש פרשת תצוה: אמר הכתוב בכולן 'ואתה תצוה', בעבור שאמר במשכן תמיד 'ועשית', והוא בציווי וכו'.

3 אבל במדרש במדבר רבה (יא, ב) פירשו במובן בריאה, וז"ל, ואעשך לגוי גדול (בראשית יב, ב) אמר רבי ברכיה, אתנדך, אשימך, אין כתיב כאן, אלא "ואעשך", משאברא אותך בריה חדשה, וכשם שנאמר "ויעש אלוקים את הרקיע".

4 ועל דרך זה יתפרש לשון התפילה במוסף של שבת: "נעשה ונקריב", לאמור, נכין ונקריב.

5 ראה להלן סוף סעיף ה ד"ה ובמדרש וכו'.

(דברים ה, טו), כי משה לא עשה היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם, ובעבורו נעשו לעיני כל ישראל.

וכן פירש ראב"ע את הכתוב (שמות לא, טז) "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻט לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻט", כמו וְיַמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ [לשון תיקון]. ובפירושו לתהלים (טו, ה): כִּסְפוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁד וְשִׁחַד עַל נְקִי לֹא לָקַח עֲשֵׂה אֱלֹה לֹא יִמוּט לְעוֹלָם. עוֹשֵׂה אֱלֹה כוֹלֵל מִצְוֹת עֲשֵׂה וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כמו לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשְּׁבֻט, כי הטעם כדרך תיקון, כמו וְיַמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. עכ"ל. וע"ע ברד"ק שרש עשה. וכך פירש ב"אור החיים" את הפסוק (במדבר לא, טז) "וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻט לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻט".

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (ב"ר יא, ח) אמרה שבת לפני הקב"ה לכולם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג, אמר לה הרי ישראל וכו'. עד כאן. הנה כי השבת חסר פרט מפרטי השלימות, ותיקונו הוא על ידי שישמרו ישראל, והוא אמרו "ושמרו בני ישראל את השבת", מה טעם, "לעשות את השבת", לשון תיקון, שביזה יתקיים מעשהו של שבת, ונמצא לו בן זוג.

ג. 'עשיה' בפעולה הנעשית מאליה

וְעֲשֵׂתָ אֶת צְפָרְנִיָּה (דברים כא, יב) פירש"י: "תגדלם כדי שתתנוול" (לפי רבי עקיבא בספרי, וכן תרגם אונקלוס, וראה במפרשי רש"י. אך עיין ברמב"ן שמפרש 'ועשתה' תקצצם, כדעת רבי אליעזר). "ויקרא הכתוב הקציצה עשייה, בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים לגדלם יקצצו אותם" (רמב"ן שם. ויש להסמיך לזה מ"ש [סוכה יא, א] קציצתן זו היא עשייתן). אע"פ שהן גדלים מעצמן, מייחס הכתוב את הגדילה לה.

"וְצוֹיִתִּי אֶת בְּרַכְתִּי לְכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעֲשֵׂתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים", ר"ל שתגדל התבואה בכמות כזאת שתספיק לשלוש השנים, "כי הצמיחה תקרא עשייה" (רמב"ן שם). ועיי"ש שמשווה ל "וְעֲשֵׂתָ אֶת צְפָרְנִיָּה" אליבא דר"ע.

ד. לשון 'עשיה' בשב ואל תעשה

על משמעות הפוכה זו של עשיה למדנו מדברי בעל 'אור החיים' על הפסוק וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻט לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻט (שמות לא, טז):

עוד ירצה לומר כי משונית שמירה זו מכל שאר שמירות המצות, כי שמירה זו נחשבת בגדר עשיה, והוא אומרו ושמרו וגו' לעשות, הרי שלך לפניך שקורא לשמירה עשיה. ואולי כי הטעם הוא ע"פ דבריהם ז"ל שאמרו (קידושין לט, ב) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, והעמידוה בגמרא

בבאה עבירה לידו ולא עבר. עד כאן. וכמו כן ביום המקודש אין לך באה עבירה לידו של מלאכות כזה, כי בכל עת מזדמנים לפניו מלאכות הרבה מהארבעים ותולדותיהם, בפרטי המחובר ובפרטי הבישול ובפרטי מקח וממכר שהאדם רגיל בהם כל היום ומזדמנים באין מספר, והוא נשמר מהם, לזה יחשב להם כעושה מצוה.

כיוצא בזה מובא בספר "דברי דוד" לט"ז בשם אחיו הגאון מו"ה יצחק הלוי ז"ל "שאמר רמז לזה [דהמנוחה נמי איקרי מלאכה]" בפסוק (בראשית ב, ג) "כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות", דהכי קאמר, גם ביום השביעי לא שבת ממלאכה אלא "לעשות", כלומר מלאכה של עשיה שבת ממנה, אבל מלאכה של מנוחה לא שבת ממנה אלא היתה גם ביום השביעי". וכן הוא בפירש"י (קהלת א, ב) שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית. על פי דברי נגידים אלה יתפרשו גם הפסוקים (דברים כד, כ-כב): "כי תחבט זיתך לא תפארו אחריו... כי תבצר פרמך לא תעולל אחריו... וזכרת כי עבד ה' ב'ארץ מצרים על פן אנכי מצוה לעשות את הדבר הזה'.

ה. 'כאילו עשאה'

בגמ' סנהדרין (צט, ב) דרשו כמה וכמה מקראות על דרך "כאילו עשאה", ואלו הן: אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב **כאילו עשאו**, שנאמר (בראשית יב, ה) וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרֶן [דמתרגמינן דשיעבדו לאורייתא בחרן. וקרי ליה עשייה. רש"י].

רבי אלעזר אומר **כאילו עשאן** לדבר תורה [לאותו דבר מצוה. רש"י], שנאמר (דברים כט, ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם.⁶ רבא אמר **כאילו עשאה לעצמו**, שנאמר ועשיתם אותם, אל תקרי "אותם" אלא "אתם".⁸ וכן הוא בתנחומא (כי תבוא א): אמר רבי יוחנן כל העושה תורה לאמיתה

6 ב"תורת חיים" מפרש גם מאמר זה מלשון תיקון [ראה לעיל סעיף ב] וז"ל לפי שהאדם נברא גוף ונשמה מהקב"ה, ושניהם צריכין גידול ותיקון ותיקונן היא עשייתו וכו' כך המגדל את הנשמה ומתקנה בתלמוד ומצות, הו **כאלו עשאה**, דתיקונה היא עשייתה וכו'. ועי' מהרש"א בחידושי אגדות בסנהדרין שם ד"ה "הנפש שזכר".

7 בויק"ר (לה, ז) מפורש יותר: "את מצותי תשמרו ועשיתם אותם, אם שמרתם את התורה, הריני מעלה עליכם כאלו אתם עשיתם אותם [כאילו אתם אשר יזמתם והגיתם והתקנתם את המצוות האלה ואת התורה הזאת וכו', וזהו שהכתוב מאריך ומוסיף אחרי "ואת מצותי תשמרו" לומר גם "ועשיתם אותם", שאם תשמרו לקיימם הרי כאלו מעיקרם עשיתם אותם המפרש].

8 "אתם" חסר ו', ודרוש "אתם" - "עצמכם", כאילו בראתם עצמכם בריה חדשה. ובספר "מרגליות הים" (סנהדרין, שם) ציין לכמה מאמרים בזה, ואלו הם: ויקהל קצח - אמאן דחייס למסכנא ואתיב ליה נפשיה קוב"ה סליק עליה כאילו הוא ברא לנפשיה. בחקתי קיג

מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עשה את עצמו, שנאמר (דברים ד, יד) וְאֵתִי צָוָה ה' בְּעַת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתֶכֶם אֲתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. "לעשות אותם" לא נאמר אלא "לעשותכם אותם", מכאן שמעליו עליו כאילו הוא עשה וברא את עצמו.

ובמדרש (ב"ר לט, יד): אמר רבי אלעזר בר זימרא, אם מתכנסין כל באי בעולם לברוא אפילו יתוש אחד אינן יכולין לזרוק בו נשמה, ואת אמר (בראשית יב, ה) וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ? אלא אלו הגרים שגיירו, ואם כן שגיירו למה אמר "עשו", אלא ללמדך שכל מי שהוא מקרב את הגוי ומגיירו **כאילו בראו** [ובפירש"י: 'כאילו עשאוים', ונקט לשון הכתוב "אשר עשו"⁹].

בתורה תמימה (שם אות יא) מעיר בשולי המדרש: "ועדיין צריך ביאור למה לא אמר "אשר בראו"¹⁰? ואפשר לומר משום דלשון "עשו" מורה בעלמא על תיקון הדבר וכו', ולכן תפס כאן לשון עשייה שכולל גם ענין תיקון, והיינו שמקודם לא היו מתוקנים והם תקנום, וזה יותר מכוון מלשון בריאה שיונח רק על יש מאין. ודו"ק. ואכן כך פירש הרמב"ן (בשם "המפרשים") לעיל סעיף ב בכוללו את הפסוק "ואת הנפש אשר עשו בחרן" בתוך הני שפירושם עשייה ותיקון.

סיכום

הפועל 'לעשות' מופיע בתנ"ך אלפי פעמים, ולעיתים קרובות אין פירושו לגמרי כמשמעו. מצאנו כאן חמישה סוגים של משמעים שבהם נאמר על דבר שהוא נעשה או שעושים אותו - ואין הדברים לגמרי כפשטם. ביאורי הראשונים - רש"י, ראב"ע ורמב"ן, מצטלבים עם פירושי האחרונים - אחי הט"ז, אור החיים והכתב והקבלה, אשר כל אחד מפרש את לשון 'עשה' כפי דרכו. אלו ואלו דברי אלוקים חיים.

סע"א - אם בחקותי תלכו ועשיתם אותם כו' מאן דעביד פקודי דאורייתא דאזיל באורחא כביכול כאלו עביד ליה לעילא אמר קב"ה כאלו עשאוני. ובהקדמה בראשית ח' רע"א - אינון דתמכין אורייתא כביכול אינון עבדין.

9 בספר "נחלת יעקב" כתב: "ונראה לי ליתן טעם לשבח, כדאמרי בעלמא (יבמות כב, א ועוד) גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, לפיכך הוה כאילו עשאוים".

10 נראה דאין זה דיוק כלל, כי גם המדרש אינו מתעלם מפשוטו של מקרא "עבדים ושפחות שקנו להם" (רש"י). אבל עדיין אינו מיושב, שהרי העבדים והשפחות הם בכלל "כל רכושם", ומדוע הפריד הכתוב ביניהם ובין "הנפש אשר עשו בחרן", ומדוע נקט הכתוב לשון "עשו" במקום "קנו"? ועוד מה טעם ציין הכתוב את המקום "בחרן"? לכן דרשו על הגיורים של הנפש. ומחמת דיוקים אלה הקדים רש"י המדרש לפשוטו של מקרא.